

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Szenczi Molnár Albert halála ideje.

Magyar multunk e nagy alakjának eltávozását már csaknem két évszázad óta találgatják a nélkül, hogy a biztos időpontot megállapították volna. Figyelmen kívül hagyva a régebb írók (Bod Péter,¹ Horányi Elek,² Benkő József,³ Szathmári Pap Zsigmond,⁴ majd Toldy Ferenc⁵) találgatását, illetve azt a megindokolás nélküli állítását, amely 1629-től 1634-ig terjedő időközbe helyezi Molnár halála idejét, a határkörnek biztos és kifogástalanul helyes meghúzását egyedül csak Dézsi Lajosnál találjuk meg.⁶

Dézsi Tályai Z. Márton kolozsvári volt scholamester, azidétt leydeni akadémiai hallgató 1632. VI. 26.-án, illetve 1634. V. 26.-án nyomtatásban kiadott munkáinak ajánló sorait használta fel meghatározása alapjául. Ugyanis ajánló sorai szerint Tályai e műveit a serdülő kolozsvári kálvinista egyház névszerint felsorolt több oszlopának ajánlotta, akik közül az első munkában megnevezett Szenczi Molnár Albert neve az utóbbiból már kimaradt. E körülményt összevetve Suri Orvos Mihálynak egyik régebbi keletű levelére maga Molnár által 1633-ban írt feljegyzésének időpontjával, jogosan tételezhette fel Dézsi, hogy Molnár Albert az 1633–1634. V. 26.-i időközben halt meg.

Időrendben ezután Oláh Gábor hívta fel a figyelmet⁷ Medgyesi Pál *Praxis pietatis* c. műve ajánló levelének Molnár Albertre vonatkozó soraira.⁸ E szerint Molnár 1633-ban „az keresztyén patronus uraktul collecta gyűjteni“ járt többek közt Ecseden, majd Debreczenben is. A körút végezte után pedig hazatérve Erdélybe — „nem sok idő mulva, halála előtt csak hamar“ még levelet küldött Keresszegi István tiszántúli ref. püspöknek s kéziratot Medgyesinek. Medgyesi e sorainak közelebbi időhatározó vonatkozását először Zoványi Jenő hangsúlyozta olyan értelemben,⁹ hogy Molnár (a hosszabb időt igénybevevő körút után) legkorábban ha az 1633. év vége fele halt meg.

Zoványi következtetése eleddig a legkifogástalanabb alapon a leghelyesebb eredményt érte el, — a végső korhatár megállapításánál azonban e különben igen lelkiismeretes tudósunk nagyot tévedett. Mert bár épen a Dézsi által felhasznált bizonyítékok alapján akarta a gyűrűt még szorosabbra vonni, teljesen helytelen eredményre jutott, minthogy a kiinduló pontja maga volt helytelen. Ugyanis Tályai az 1632. évi értekezését többek között Tiszabécsi P. Tamás kolozsvári első és Tiszabécsi P. István ugyancsak idevaló második papnak is ajánlotta, — Dézsi szerint azonban, aki Szabó Károly közléséből indult ki, Tályai 1634. május 26.-án keltezett értekezésének ajánlásában¹⁰ nemcsak Szenczi Molnár Albert, de Tiszabécsi P.

¹ Magyar Athenas (1766.) 184. l.

² Memoria Hungarorum (1776.) II. k. 652. l.

³ Transsilvania (1778.) II. k. 345. l.

⁴ Erd. Préd. Tár (1837.) VII. füz. XXXIV. l.

⁵ Magy. Költ. Kézikönyve. 2. kiad. (1876.) I. k. 119. l.

⁶ Szenczi M. A. naplója, levelezése és irományai. (1898.) 397. l. jegyzetben.

⁷ Irod. tört. Közl. 1905. évf. 370. l.

⁸ Praxis pietatis (1636.) 4. A. levéltől 5. B. levélig.

⁹ Sz. M. A. halála ideje. (Prot. Közl. 1932. évf. 122–124. l.)

¹⁰ Régi Magyar Könyvtár III/1. k. 1503. sz.

István neve sem szerepel. Ellenben Zoványi szerint (legalább is ilyenformán értelmezem szavait) ez utóbbi névnek a következtetésből való kimaradása Dézsinek és Szabó Károlynak a tévedése. Ezen az alapon elindulva tehát, minthogy Tályai Szenczi Molnár nevét az ajánlásból kihagyta, már kellett értesülnie az ő haláláról, holott az 1634. február 7-én már mint marosvásárhelyi első pap és esperes Tiszabécsi P. Istvánnak¹¹ Kolozsvárról való eltávozásáról — ugyanesak Zoványi szerint — még semmit sem tudott. Ez azt jelentené, hogy Molnár előbb halt volna meg, mintsem Tiszabécsi eltávozott volna Kolozsvárról, vagyis tehát még az 1633. évben. Csakhogy — az eredeti forrásból megállapítva — nem Dézsi, hanem Zoványi tévedett, mert Tiszabécsi P. István neve sehol sem fordul elő a Tályai *Anatome Samosatienianismi* c. könyve 1634. május 26.-án kelt ajánlásában.¹² Ennek következtében Zoványinak Szenczi Molnár Albert 1633-ban való elhalálózásával kapcsolatos csaknem minden megállapítása teljesen összeomlik.

Mindezek ellenére is Molnár Albert halála napját mégis egész bizonyossággal megállapíthatjuk.

A kolozsvári unitárius számadáskönyvekben ez adat után kutatva,¹³ az 1633. XII.—1634. XI. évi egyházfiaknak a harangozásból befolyt jövedelmek csoportjába beírt következő sorai találhatók:

1634. „18. Jan(uarii) puls(atum est) R(everendo) Alberto Molnar maj(ori)bus) 3. vic(ibus). Fecit) f(lorenum) 1 d(enarios) 40.“¹⁴

Az ekkor alig negyedszázada itt templommal bíró kálvinistáknak nem volt sem tornyuk, sem harangjuk, úgy annyira, hogy halottaiknak ők is az unitáriusoknál harangoztattak. Ezért nem csodálandó, hogy a Molnár Albert temetésére vonatkozó feljegyzés az unitárius egyházfiak számadáskönyvéből került elő.

A temetés időpontjának e pontos megjelölése után visszatérve Zoványi fentebb tárgyalt cikkének ama szakaszára, amelyben megemlíti, hogy a kolozsvári unitárius schola seniorainak anyakönyve szerint 1633 augusztus 21-től egészen december 31-éig pestis dult Kolozsvárt,¹⁵ — nagyon valószínűnek tartja, hogy e betegség ragadta el Molnárt is.

Fentiekből következőleg azonban a december 31-éig tartó pestisjárvány a rákövetkező januáriusban — a látszat szerint — nem ragadhatta el Szenczi Molnárt! Csakhogy itt is tévedés forog fenn. Ez azonban már nem a Zoványi részéről keletkezett, hanem az általa forrásul felhasznált „Unitárius halottak és temetések“ c. cikkben Benczédi Gergely hibásan közli, illetve helytelenül vonja össze a seniori anyakönyv adatait ilyen formán: „1633. aug. 21.—dec. 31.-ig rettenetes pestis dühöngött Kolozsvárt. A diákok reggeli 8 órától estig sokszor minden órában temetni vannak s naponként 8—10-et temetnek. Az isk. főnök dec. végén megjegyzi, hogy körülbelül 455-öt temettek a diákok.“¹⁶

¹¹ Régi Magyar Könyvtár III/1. k. 589. 1. 1924. sz.

¹² *Anatome Samosatienianismi*. (1634.) 2. A. levél. (Eredetije a kolozsvári ref. koll. könyvtárában.)

¹³ Itt mondok hálás köszönetet nagytiszteletű Ürmösy Károly unitárius esperes, valamint Kelemen Lajos tanár uraknak, hogy az egyházközség levéltárának e roppant becses anyagát kutatás céljából rendelkezésemre bocsátották.

¹⁴ „Regestum Ecclesiae Claudiop. / Diaconor Georgi Lakatos et Georgi Wolman / de Bonis acceptis et exhibitis. Judicib3 Cittis / Primario Joanne Tolnay Regio vero Bened. / Henzler, Dnis exactorib3 traditum A. / M. D. C. XXXIII. Die 4. Dec.“ // c. kéziratos számadásfüzet 4. A. levelén „Az Pulsatumbol ualo Jeouedelmek perceptioia“ alcim alatt.

¹⁵ Keresztény Magvető XXI. köt. (1886. évf.) 155. 1.

¹⁶ U. ott.

Az itt közölt időpontot azonban világosan megcáfolják az alább felsorolt bizonyítékok. Mindenekelőtt a pestis kezdetének időpontja hibás. Ugyanis az unitárius egyházfiak következő feljegyzése azt egy hónappal korábbi kezdőpontra állapítja meg: 1633. „27 Julii puls(atum) e(st) juve(ni) quond(am) Coron(ensi. Habitavit) extra moen(ia). M(ajoribus) 3 vicibus.“ Ez alá más, de teljesen egykorú kézírásal: „Hic juvenis Coronensis primus peste defunctus est et ab eo contagio lues in alios dimanavit.“¹⁷

E dögvész kiterjedésére nézve pedig Segesvári Bálint krónikájában talá-lunk biztos adatot: „1633. juliusban indultatott egy nagy pestis, mely tartott 1634-ig. Az kikre számot tartottam bizonyosan, az városból az thordai utszai ajtón kihordottak nro 1098, az 1634. esztendőön kívül; azon kívül az kiket az hostadból oda hordtak, és az Sz. Péterben és az hidelvi ispotályban teme-tének.“¹⁸

Tehát ebből bizonyos, hogy a döghalál pusztítása még az 1634. évre is áthúzódott. De megerősít ebben az unitárius egyházfiak számadáskönyvé-ből¹⁹ összeállított statisztika is, jóllehet e számadásokba csak azoknak az elhalálozottaknak a neve került bele, akiket harangszóval temettek el, vagyis, Segesvári Bálint fenti hozzávetőleges számadatait véve alapul, a pestis által elpusztítottak közül körülbelül csak az egyharmad részének harangoztak. Ennél-fogva az 1633. évnek legkisebb harangozási számmal (3) bíró hónapja: július után, augusztus 35, szeptember 127, október — mint legnagyobb számú — 160 s az ezután csökkenő november 128, december 40, az 1634. év januárja pedig 28 halottal. Februárra már csak 13 harangozási szám van feljegyezve, tehát e hónapra minden bizonnyal meg is szűnt a döghalál.

Zoványi valószínűnek tartja, hogy a pestis ragadta el Szenczi Molnár Albertet. E vélekedése annál is inkább lehetséges, ha elgondoljuk, hogy a 60-ik éve küszöbét taposó Molnár Albert halála előtt talán félévvel, talán még rövidebb idővel, — amint Medgyesi Páltól előbb már értesültünk, — mindenesetre hosszabb időt igénybe vevő s különösen az akkori rossz utak, meg a rázós járművek okozta fölötte fárasztó hosszú körutazást fejezett be, amire magasabb életkorban levő beteges, gyöngé ember semmiesetre sem vállalkozhatott volna. Tehát Molnárnak ebben az időben feltétlenül egészséges testi állapotban kellett lennie. Némileg ezt támogatja még javakorából fenn-maradt arcképe is, amely őt széles vállú, domború mellkasú, erőskötésű, egészséges férfiúnak ábrázolja. Minthogy pedig Debreczenben léte után „nem sok idő múlva“ elhalálozott, legnagyobb a valószínűség, hogy valamelyes gyors lejáratú betegség, mégpedig az akkor még mindig pusztító döghalál vetett véget sokat hányatott életének.

Most már a nagy bizonyossággal megállapított halál okából kiindulva, pontosan meg lehet állapítani a halál napját is. Ugyanis, ha utánakutatunk a protestáns papirenden levő, közel e korból való egyének halálozási és temetési adatainak, úgy találjuk, hogy Alvinczi Péter kassai kálvinista lelki-páspört, aki 1634 november 22-én halt meg, ötödnapra temették el nagy pompával a kassai templomban.²⁰ Gyöngyösi Kiséri András kolozsvári kálvi-nista lelkipásztor-esperest, aki 1622. december 28-án hunyt el, nyolcad napra, vagyis 1623. januárius 4-én temették el ugyanesak nagy pompával a kolozs-vári óvári kálvinista templomban.²¹ Egészen az elhantolásig pedig minden

¹⁷ Unit. egyházfiak 1632. XII./1633. XI. évi számadáskönyve. (Kvári unit. ekkla lev. tára.)

¹⁸ Erd. Tört. Adatok IV. köt. (1862.) 207. l.

¹⁹ Lásd a 14. sz. jegyzetét!

²⁰ Imre Sándor: Alvinczi Péter kassai magyar pap élete. (1898.) 117—118. l.

²¹ Segesvári Bálint krónikája. (Erd. Tört. Adatok. IV. k. 182. l.)

nap harangoztak a piaci nagyobbik unitárius templom harangjaival.²² Radecius Bálint kolozsvári unitárius plebános felett 1632. augusztus 22-ig harangoztak összesen tizennégy, vagyis augusztus 18-tól kezdődőleg naponta három haranggal.²³ Csanádi Pál a kolozsvári unitárius schola rector primarius, azidei püspök számára, aki 1636. december 3-án halálozott el,²⁴ december 4-től 9-ig minden nap harangoztak.²⁵ Id. Graffius Gáspárért, a kolozsvári szász reformátusok papjáért, temetése napjáig, 1658. januárius 13-ig, összesen nyolc úttal harangoztak,²⁶ ami az elhalálozás utáni négy napi harangozásnak felel meg.

Tehát már ezekből is világosan látszik, hogy a papirendű férfiakat — a főbbrendűekkel s a tekintélyesebb polgárokkal egy sorba helyezve — rendes körülmények között több napig tartották koporsóban temetetlenül s érettük minden nap harangoztak. Már most, ha Szenczi Molnár Albert felett csak egyetlen egy napon húzták össze a harangokat, akkor abból az következik, hogy teste csak egy napig, illetve helyesebben csak másodnapig volt temetetlenül. Különbben is azt látjuk Csanaki Máténak Kolozsvárt épen 1634-ben írt könyvéből, hogy kiváltképpen külföldön u. m. Angliában, Hollandiában, Velenczében igen erősen féltek a pestises betegtől. De „ez (úgy mint nem csak idegen országokban, hanem itt is az erdélyi szászok között igen közönséges) majd szenvedhető, hogy az dögös embereket nem csak magok házokból, de még városoktól is eltiltják és elrekesztik.”²⁷ Pápai Páriz Ferenc 1687-ben mint óvintézkedést írja: „el kell távoztatni (ha lehet) minden megdöglöttelkel való közösködést, mulatást, azoknak házokban való beszállást, ruhájokban való öltözést, a szokott halottak látogatását.”²⁸ Hermányi Dienes József életiratában az 1717. évben országosan pusztító pestissel kapcsolatosan beszéli el,²⁹ hogy az ilyen mirigyos betegtől féltek, sőt hatósági intézkedésre (Enyeden s Udvarhelyt) tövis-sövénnyel zárták el a megfertőzött háztól a ki-s bejutást. A koporsót is a tövisek alatt csúszatták be. Mindenesetre sürgősen temették is az ilyen halottat.

Mint bár negatív, de az előbbieknél is jelentősebb bizonyítékképpen használható fel az a körülmény is, hogy a helybeli városi sáfár-polgár aprólékos pontossággal vezetett számadáskönyvében ebben az időtájban senki nevezetes idegennek Kolozsvárra való érkezését és itt vendégül való ellátását nem találhatni.³⁰ Pedig, ha nem ez a veszedelmes kór vitte volna el Molnárt s ha több idő marad a temetés napjáig, föltétlenül részt vett volna ezen Geleji Katona István, a kálvinisták új püspöke, továbbá a fejevári academicum collegium nagy hírű külföldi tanárai: Alstedius, Piscator, Bisterfeld, akik különben is magasra értékelő tisztelői voltak Szenczi Molnár Albert tudásának, munkásságának. Ezt bizonyítja a halála alkalmával Bisterfeld által írt latin sírvers és Alstedt kétsoros epicedionja is.³¹

Ezek után összevonva a különböző bizonyítékokat, nyugodt lelkiismerettel meghatározhatjuk Szenczi Molnár Albert halála okául a döghalált,

²² Unit. egyháziak számadáskönyve. 8. l. (Kolozsvár város ölevéltárában.)

²³ U. o. az 1632. évből.

²⁴ Sirköve a kolozsvári köztemetőben: II. osztály, A. tábla, 306. sz.

²⁵ Unit. egyháziak számadáskönyve a kvári unit. egyházközség levéltárában.

²⁶ Kolozsvári ref. harangoztatógazdák számadáskönyve az 1655/59. évről. 30. l. (Kolozsvári ref. egyházközség levéltára.)

²⁷ Az döghalálról való rövid elmélkedés. (1634.) 97. l.

²⁸ Pax corporis, (1690.) 301. l.

²⁹ Kelemen Lajos: Hermányi D. J. emlékirata. (1925.) 71.—83. l.

³⁰ V. ö. a város oklevéltárában levő ez évből való összes számadáskönyvekkel.

³¹ Erd. Préd. Tár. VII. füzet (1837.) XXXIV.—XXXV. l.

halála napjául 1634. januárius 17-ét, amely akkor keddre esett, elhantolása idejéül pedig az ezt követő napot, vagyis az adatok közt megtalált januárius 18-át. Temető helyére nézve pedig — bár Szathmári Pap Zsigmond egyszerű állításán kívül³² erre nézve semmi más utalásunk nincsen — mint igen valószínűt el kell fogadnunk, hogy sírját a kolozsvári köztemetőben ásták meg, mégpedig — hozzáfűzhetjük — a mai ú. n. cigánytemetőnek azon a részén, ahol fiának, 1646. július 25-én ugyancsak pestisben elhunyt Szenci Molnár Jánosnak, a kolozsvári kálvinista vallású szászok lelkipásztorának sírköve még két évtizeddel ezelőtt is sértetlenül állott (a mai temetőoszályozás szerinti III. osztály A. táblában).³³

Szathmári Pap Zsigmond szerint Molnár Albert sírját pedig akárki által is könnyen elvihető kis emlékkővel jelölték meg, amelyre Bisterfeld 20 soros latin versét vésették fel. Azonban, ha ennek egy kissé utánagondolunk, föltétlenül helyesbítenünk kell Szathmári Pap Zsigmondnak a kő nagyságára vonatkozó feltevését azon az alapon, hogy a hexameterben írt ily terjedelmű vers bizony nem fért volna el akármilyen kis kövecskére, kiváltképen pedig ismerve e vésetek természetét, miszerint a kő déli lapján az életrajzi utalásokat is tartalmazó emlékversnek, az északi lapon pedig a részletes életrajzi adatoknak föltétlenül el kellett férniök. (Ez az utóbbi lap esetleg üresen is maradhatott a hozzátartozók számára, de semmiesetre sem oszthatta meg a déli lap emlékversét.) Valószínű tehát, hogy sírja fölé az ekkor általánosan szokásos nagyobb méretű kőkoporsót helyezték emlékezetképen, amelyet azután az idő viszontagságai már egy évszázad eltelte alatt, sajnos, elpusztítottak. Így ment azután feledésbe halála ideje is, mert nem volt, ami azt állandóan emlékezetben tartsa.

Herepei János.

³² U. ott.

³³ Herepei János: Szenci Molnár János. (Erd. Helikon I. (1928.) évf. 142. l.) és Kohn H. — Zsákó Gy.: A kolozsvári házsongárdi temető sírkövei. (Erd. Múz. 1911. évf. 300. l.)